

Majda Merše

KRELJEVA POSTILLA SLOVENSKA (1567) v odnosu do Spangenbergove prevodne predloge

O Sebastijan Krelj se z deli *Otrozhia Biblia* (1566) in *Postilla slovenska* (1567) ter avtorstvom več pesmi uvršča med osrednje slovenske protestantske pisce 16. stoletja. Prevod postile je oprt na Spangenbergovo prevodno predlogo.¹ Zaradi zgodnje smrti mu je uspelo izdati le prvi, to je zimski del (obsega izbrane odlomke evangelijev z razlagami za nedelje od začetka adventa do velike noči), preostala dva, ki prinašata odlomke evangelijev za nadaljnje nedelje cerkvenega leta, je skupaj z nekoliko spremenjenim prvim delom izdal Jurij Juričič (1578).

0.1 V. Oblak je ob Kreljevem prevodu postile že konec 19. stoletja zapisal, da gre za prost prevod s številnimi dodatki (Oblak 1890: 202–213). Pričujoči prispevek je namenjen natančnejšemu prikazu Kreljeve prevajalske tehnike,² zlasti obsega in vrste prevodnih dodatkov. Vključene so tudi najopaznejše razlike jezikovnega in stilnega značaja. Omenjenih je tudi nekaj najznačilnejših tipov skrajšav.

- 1 Krelj v predgovoru postile piše: »ISVOLENI KARSCHENIK, Imafh, hvala Bogu, Ioanna Spangebergia kärthanfko Poftillo, v'nafh Slovenki lesik tolmazheno inu pofneto« (KPo 1567: VIb). Katero izdajo je uporabljal pri prevajanju, ni znano.
- 2 Primerjava je bila opravljena s pomočjo izdaje iz leta 1559, ki poleg izbranih evangeljskih odlomkov vključuje tudi izbrane odlomke pisem – oboje z razlagami – in je le ena izmed zelo številnih izdaj Spangenbergovih postil, ki so se zvrstile od leta 1543 do izida Kreljeve postile (pregled nad njimi omogoča VD 16: 19 (1992), 410–422). Primerjava z internetno dostopnimi zgodnejšimi izdajami postil – zlasti izdaje iz leta 1543, ki je tudi vsebinsko identična, saj vključujejo samo evangeljske odlomke z razlagami – je odkrivala predvsem pravopisne razlike, ne pa tudi vsebinskih, zato je izbor izdaje iz leta 1559 kot možne prevodne predloge za primerjavo opravičljiv.

1 Kreljeva postila je kot prevod Spangenbergove oblikovana enako: izbranemu evangelijskemu odlomku³ sledi razlaga v obliki vprašanj in odgovorov.

1.1 Med značilnosti Kreljevega prevoda spadajo številne vsebinske razširitve. Pripisi so tako funkcijsko kot vsebinsko raznovrstni. Vzroke za številne od njih je treba iskati tudi v geografskem, jezikovnem, verskem in družbenem okolju, iz katerega je Krelj izhajal. Kot pristaš Lutrovih verskoreformnih stališč je prav v okviru prevodno neodvisnih dodatkov mestoma kritiko naslavljal tudi na rimskokatoliško strujo.

1.2 Kreljevi pojasnjevalni dodatki oz. besedilne razširitve, ki so najpogosteje sestavni del odgovorov, v manjšem obsegu pa so opazni tudi pri vprašanjih, imajo za cilj doseči razumljivost in predstavno približanost prevajane vsebine bralcu oz. naslovniku,⁴ neredko pa jih Krelj uporablja tudi za hoteno ponazoritev določenega verskega ali moralnega nauka. Tovrstne razširitve posredno dokazujejo tako njegovo poznavanje svetopisemske vsebine in verskega nauka, zlasti protestantskih izhodišč, kot tudi poznavanje (grešne) človeške narave, vsakdanjega življenja in navad različnih slojev. Poleg vsebinskih značilnosti jasno kažejo tudi na Kreljevo obvladovanje biblijske stilistike in na njegov pridigarski talent. Npr.:

1. *in des waren die andern geste / vnd freilich gar manig böfer mensch mit gutem gemach / speyse vnd läger / reychlich vnd wol verforget* (SA 1559: XXVIIb) → *kàr so ta zhas mnogitere shene inu lotrice sa Miso fedele, iéle inu pile, kar so ôtele, v'lepih kamrah na blasinah leshale inu spale. Pàr tim bi imeli Ofterij, en nauk si vseti, inu vzhafy vbogim kàrshenikom bule inu raifhi pomagati* (KPo 1567: XXXVIIb);

2. *da ist jederman tol vnnnd vol inn der Herbege / das sich dijes armen weibes niemandt annimbt* (SA 1559: XXVIIb) → *Tukai na Oftarij, pàr tuih nesnanih nei bilu obeniga, kijr bi ij bil strégal, alli kulikai pomogal, tàmuzh kar ie ky ta neboraz Iosef sturil. Teshkò falli, da ie tukai mno-*

3 Sestavni del Spangenbergove postile in Kreljevega prevoda so tudi evangelijski odlomki, ki jih je Krelj prevajal po različnih predlogah (Oblak 1890: 211–213, Logar 1932). Spoznanja je povzel in na osnovi nove kratke primerjave odlomka iz postile z verjetnimi predlogami tudi nekoliko dopolnil Ahačič (2007: 281–282).

4 Krelj na naslovnici navaja skupine, ki jim je delo v prvi vrsti namenjeno: »SA HISHNE GOSPODARIE, SHOLE, Mlade inu priprofte lüdi« (KPo 1567: 1a).

giteri pianaz bil, kir ie vriskal, rovšhtal, inu nei všo nuzh pokoia imel (KPo 1567: XXXVIIIb);

3. *eufferliche kennezeichen [...] dabey man Gottes volck erkenne / wie die Geyftlichen bey der kleydung* (SA 1559: XXXVIIa) → *le famuzh Snamania videzha, pàr katerih bi se vidili inu posnali kàršcheniki, kako je ky Far v'Čerkvi od kmetizhov posna, kada eno belo frakizo alli Chorok oblezhe* (KPo 1567: XLVIIIb).

Prvi zgled kaže, da so bili sestavni del samostojnih dodatkov tudi nasveti, kakšno naj bi bilo ustrežnejše ravnanje posameznika ali skupin.

Dobro poznavanje človekove narave in njegovih grešnih navad kažeta tudi naslednja prevodno neodvisna dodatka:

1. *Gott in der not anzurüffen / wie Pjal. 50. stehet: Ruffe mich an in der not / so wil ich dich erretten* (SA 1559: LXXXVIIb) → *kako tudi Bog v'tim 50. Pšalmu veli, rekoch: Klizhi na me kadàr ti hudò gre,⁵ taku te ôzho vslifhati [...] Zhlovik fice, kadàr mu po volij gre, inu obene škèrbi néma, taku malo kada moli, inu zhe lih sazgne molit, taku mu sai is farca ne gre, po gostim seva od male andohti* (KPo 1567: CVIb);

2. *O fmileni Bog, koliko ie danafhni dan Lüidij⁶ kateri tudi sa blaga, defetin, Saftov inu drusih rëzhij volio pred Antichriftom inu niegovimi flushabniki pokleknio, inu tako Vero tèr Boga, sa trebuha volio, sataijo, prodaio, sopàr tudi nih Vëšt, kakòr stia od tiga Daniel inu Ioannes v'Apokalypsi sdavnò pro-rokovala* (KPo 1567: CXIb) – dodatek sledi opisu satanovega zapeljevanja Jezusa s ponudbo svetne moči in oblasti v zameno za njegovo podreditev.

1.2.1 Komentarji, s katerimi Krelj razširja in bogati prevod, so bodisi pozitivno⁷ ali negativno vrednotenjski. Prevladujejo zadnji, saj v njih

5 Odmik od predloge v obliki nadomestnega opisa in spremenjenega besednega reda je neredko stilistično pogojen, saj Krelj s skladenjskimi preureditvami dosega večji ritmični učinek kot bi ga z zvestim prevodom. Primere s prevodno vzpostavljeno notranjo rimo (npr. »Klizhi na me kadàr ti hudò gre«) je mogoče šteti za protitež primerom stilnega siromašenja, ki ga sproža jezikovnosistemska vezanost prevoda na slovenski jezik oz. na njegove izrazne možnosti in značilnosti, kar se je pokazalo tudi pri Trubarjevem prevodu *Hišne postile* (Merše 2013: 67–68).

6 Med značilna nadčrkovna znamenja, ki jih je večnamensko uporabljal Krelj, spada tudi prirezana strešica (Rigler 1968: 220), ki je v zgledih zamenjana z znakom za preglas.

7 Med tvorstne komentarje je mogoče uvrščati tudi kratek, prevodno neodvisen pripis, ki sledi predstavitvi vsebine evangelijskega odlomka: *Kai nam naprei stavi dānafhni kratak Èvangeliō? PERvzh to obrësanie. Potle to Ime IESVS: Dva lepa potrebna stuka, trofta inu nauka* (KPo 1567: XLVIIIb).

bolj ali manj določno ter bolj ali manj ostro izpostavlja moteča dejstva. Na primer:

1. *Da tukai imamo en lep sbran exempal vezhniga sritania, katero Christuf inu niega verni stimi falsh Vzheniki inu Hinavci imaio inu tèrpio* (KPo 1567: XIb);

2. *Wer sich on des Geifts treiben / mutwillig in gefahr gibt [...] der verfucht Gott* (SA 1559: LXXXVIIb) → *Inu kateri pres fvetiga Duha, volnó sam sebi tèrplenie naloshi (kakòr so ti vbosi sapeliani Lüdie pod tim slépip Papeshtvom dosdai delali, sami sebe tepli, gaishlali, tolkli, bili, ranali &c.) [...] ta skufha Boga* (KPo 1567: CVIIa).

Že iz doslej navedenih zgledov je razvidno, da Kreljeve kritične misli zadevajo ob konkretne cerkvene in posvetne razmere, najpogosteje pa ob nauke in ravnanje verskih nasprotnikov (»papežnikov«), pa tudi pripadnikov sočasnih verskih in družbenih gibanj, s katerimi se nazorsko ni povsem strinjal. Za ponazoritev obeh vrst dodatkov naj zadoščata naslednja zgleda:

Obsežen polemični vrivek, namenjen graji dvoličnosti verskih nasprotnikov, je npr. dodan odgovoru na vprašanje, kako so bila ovrednotena dobra dela prerokinje Ane (v razlagi evangelija, ki se bere na nedeljo po božiču):

Spangenberg

Man verwirfft nicht die rechten Christlichen guten wercke / fondern allein das falsch vertrauwen auff die wercke / vnd darumb können sich die werckheiligen mit dieser Hanna nicht schützen. Denn wenn sie es recht ansehen wollen / so finden sie / das diese Hanna nicht gerechtfertiget ist auß den wercken / fondern allein auß dem glauben (SA 1559: XXXIIIa)

Krelj

Dobra dela, kakòr ie tudi post alli tresovst, molitva inu v'čerkov hoienie, se ne sametaio inu se nimaio sametati, támuzh kadàr se ŕpanie inu Vera na lafna dobra dela postavi, inu zhlovik meni, da skusi dolge molitve, inu drugo delo sebi pàr Bogi sam ta vezhni leban inu odpustike saflushi, Inu tako Iesufa Christufa tiga ediniga Ohranienika posabi inu sataij k'Gal. na 2. To ni prav, to je ima svariti inu sametati. Anna se ie Postila, ie molila. Sakai ne? Gdo bi pravi post, gdo bi molitov prepovedal?

Alli tih fadanijh Papeshnikov poft nei tresovfi, tàmuzh eno Spakovanie inu malikovanie. Kàr edan do polu dne se pofti, Ob poludne je rib alli struklov natepe, zhudo da ne pozhi: Inu she meni ftim fi Nebefa saflushiti. Anna ie tresova bila, da bi le tim bul fàrzhnéfhi molila inu Bogu flushila. Obtoe ti Papifti inu famopravizhniki nimaio tukai obeno prizho alli brambo, skatero bi mogli fvoio krivino pokriti, Inu ako ôzhmo te rêzhi prav rasmliliti inu pregledati, taku je ozhitò naide, da Anna ni fkusi fvoia dela opravizhana, tàmuzh fkusi Vero (KPo 1567: XLVa–b).⁸

Prakso pripadnikov verskih skupin (prekrščevalci, schwenkfelderjevci), s katero se ni strinjal, pa kritično omenja v naslednjem zgledu: *Welche aber jr eygen geyst oder schwindel geyst treybt / die richten nicht vil guts auß* (SA 1559: LXXXVIIIa) → *Katere pak laftrni Duh, fàrce inu mifli sheno, ti niftar dobriga ne sazheio inu ne fturio, kakòr ti nekateri Bidertaufერი, inu fada tudi ti Shbenkfelderij* (KPo 1567: CVIIa).

Podobne polemične dodatke je mogoče zaslediti na številnih mestih prevoda. V enem izmed njih npr. izpostavlja nujnost opustitve malikovanja in *krivih Boshijh flushbi* ter vrnitve k pravi krščanski veri (KPo 1567: CVIIIa).

1.3 Najpogostejše dodatke predstavljajo konkretizacije različnih tipov, ki olajšujejo razumevanje besedila, pogosto tudi zato, ker ne terjajo bralčevega nenehnega polnega zavedanja sporočane vsebine (1. in 2. zgled). Z daljšimi, konkretnimi in poljudnejšimi opisi je Krelj praviloma nadomeščal krajše, bolj abstraktne in težje razumljive odlomke (3. zgled) Npr.:

1. *Wo von fagt diß Euangelium? Von der verwunderung der Eltern Chriffti / vom Segen des Priesters Simeon / vñ von der Prophetinnen Hanna*

8 Podobno razširitev pridigarskega in hkrati veroizpovednega značaja, ki se opira na številna mesta v Novi zavezi (navedena na robu), izkazuje tudi odgovor na vprašanje, kako naj evangelijski pridigarji odgovorijo na obtožbe papeža in njegovih somišljenikov, da prepovedujejo dobra dela (KPo 1567: XIIIa).

/ welche beide zeugnuß geben / das Christus der Heylandt sey (SA 1559: XXXIIa) → *Kai pravi danashni Evangelion? OD tiga, kako so se starishi Christufovi Iosef inu Maria zhudili, inu kako ie ta stari ūzhenik Simeon, Christufa shegnal, Inu potle od te Prorokine Anne, katera sred Simeonom prizhuie inu sposna, da ie Christuf ta pravi Ohranenik alli Isvelizhar* (KPo 1567: XLIIa);

2. *Der Palmbaum ist der art / wenn ein Balcke darauß gemacht wirt* (SA 1559: IXb) → *Palma eno drevo, v'tih deshelah proti solnzhnimu shodu ie te nature, kadàr se ena greda shniega sturi* (KPo 1567: XVa);

3. *Maria [...] hat [...] an jhm kein Paradeiß noch Himmelreich hie auff erden [...] Ifts doch mit diser lieben Maria / ein creutz vber das ander?* (SA 1559: XLVIIa) → *Maria [...] ie tukai na Semlij malò vesselia pàr nijm imela inu vshila [...] Inu gvifshnò ta vboga Mati ie sice tudi tulikai shnijm pretèrpela, zhudò, da nei stukrat od shalofsti vmèrla* (KPo 1567: LXIa).

V zadnjem zgledu, ki zadeva razmerje med materjo Marijo in sinom Jezusom, je Krelj opustil neposredno primerjavo s paradižem oz. nebeškim kraljestvom, navedeno v Spangenbergovi predlogi, in jo nadomestil s preprostejšim, lažje razumljivim opisom, hkrati pa skušal bralcem vsebino čustveno približati še z dodanim komentarjem, zamenjanim prilastkom, stilno pa učinkovati tudi z vpleteno dvojno formulo.

Krelj je pri prevajanju uporabljal številne splošno uveljavljene povezave, ki se sicer s konkretnim ekvivalentom v prevodni predlogi niso povsem ujemale, bi se pa s številnimi drugimi mesti.⁹ Npr.:

1. *Ole in der Schrifft / heift barmhertzigkeit* (SA 1559: VIIIb) → *Olee v'fvetim pifmo pomeni Milofit* (KPo 1567: Xb);

2. *Wo von sagt diß Euangelium? Von der geburt vnfers Herren Iesu Christi:* (SA 1559: XXVIIa) → *Kakove rèzhny nam danashni Evangelion napreiftavi? DANashni Evangelion pravi inu osnani nam, to zhastito fvelto Roiftvo Gospoda nashiga Iesufa Christufa* (KPo 1567: XXXVIa).

9 Dogaja se tudi obratno, saj je Krelj člene ustaljenih povezav mestoma tudi opuščal, kar prav tako dokazuje dokaj svoboden odnos do njihove rabe, npr.: »Was thun die lieben Engel in diser geburt?« (SA 1559: XXVIIIa) → »Kai tada pravio alli sazshneio Angeli?« (KPo 1567: XXXVIIIb). Navedeni zgled hkrati ponazarja Kreljev izbor pomensko splošnejšega prislova *tada* namesto natančnejše časovne opredelitve dejanja, uvaja pa pojasnjevalno dvojno formulo *pravio alli sazshneio* namesto enočlenskega glagolskega poimenovanja *thun*.

Prvi zgled hkrati ponazarja tudi enega izmed načinov prevodnega nadomeščanja v nemščini 16. stoletja uveljavljenih terminov. Predstavlja ga opis. Drugi zgled pa kaže tudi na to, da je Krelj v odgovore pogosto vključeval ponovitve delov vprašanj, kar naj bi bila prav tako pot do boljše uzaveščenosti vsebine, čeprav se je istovrstnim ponovitvam iz Spangenbergove predloge mestoma tudi odpovedoval.

1.3.1 Med najznačilnejše pojasnjevalne širitve nedvomno sodijo samostojno dodana pojasnila, pripisana oziralnim zaimkom (slednja pogosto olajšujejo razumevanje nanašalnosti zaimkov in preprečujejo morebitno dvomnost; 1. zgled), nadomestitve kazalnih zaimkov s konkretnjšimi poimenovanji (navadno samostalniškimi ali pridevniškimi; 2. in 3. zgled), zamenjavo in morebitno razširitev splošnejše oznake, razumljive na osnovi predhodnega, s konkretnjšo, vsebinsko natančnejšo omembo (4. zgled). Npr.:

1. *Welcher vmb vns Menschen [...] vnd vmb vnser seligkeyt willen vom Himel komen ift* (SA 1559: VIIb) → *Kateri (saftopi Kristus) ie sa naf zhloveke .. is Nebel doli prifhal* (KPo 1567: IXb);

2. *Wo von sagt diß Euangelium?* (SA 1559: XLVIb) → *Kai nam naprei ftavi dànaftni kratak Evnageliö?* (KPo 1567: XLVIIb);

3. *Warumb freundlich vnd senfftmütig? Er hats beweyset in seinem gantzen leben* (SA 1559: VIIb) → *Kako priasliv tër lübesniv? Tako, kakòr ie fvoio priasnoft inu lübesan ifkasal v'fvoim celim shivotu* (KPo 1567: Xa);

4. *dife zukunfft mit grossen seufftzen vnd verlangen begerret haben* (SA 1559: VIIb) → *fo [...] sheleli, profili inu zhakali na prihod Kristusovi* (KPo 1567: IXb).

1.3.1.1 Obsežnejše vsebinsko pojasnilo lahko sledi navezovalnemu elementu *to je*, mestoma razširjenemu z deležnikom *rekoč*.¹⁰ Npr.: *Ich sage euch / wo dife werden schweygen / fo werden die steine schreyen* (SA 1559: VIIa) → *Ieft vam povém, bodo li leti molzhali, taku bode kamanie vpilu. To ie rekoch: IESVS inu niega Evägelion more se osnaniti inu preklicati, da bi lih kamanie imelu govoriti. Inu kada ije ti vifhifhi inu veliaki (kateri bi ije fice spodobnò imeli diati) ne fture, taku mogo préprofti Zolnarij, Ribizhi inu Otroci diati* (KPo 1567: XIa).

10 O Kreljevi rabi deležnikov, ki nastopajo v vlogi polstavkov, prim. Orožen 1987: 35–36.

1.3.1.2 Krelj vsebinsko razumevanje pogosto pogloblja tudi z dodajanjem imenskih pojasnil, poznanih in (po)vzetih iz drugih virov, npr.: *Bethlehem ist die Christliche Kirche / das rechte Brodthauß* (SA 1559: XLIIa) → *Betleem pomeni to kristiansko Cerkov, to pravo krušhno pašhno Hijsho (Sakai Betleem v'Iudovskim Iesiku je pravi Domus panis, krušhna Hijsha alli hijsha tiga kruha Ein Brodthauß.)* (KPo 1567: LVIIa).

1.3.2 Med tipične Kreljeve informacijske dodatke spadajo tudi vrstne opredelitve sicer znanih krajev in oseb (1. in 2. zgled), neredko pa splošnejšo informacijo dopolnjuje s pripisom lastnih imen, najpogosteje osebnih ali zemljepisnih. Med značilne Kreljeve prevodne svoboščine se ob tovrstnih dodatkih uvršča tudi opuščanje istovrstnih, običajno dobro znanih informacij, navedenih na drugih mestih v prevodni predlogi (3. zgled). Npr.:

1. *Warumb erfchrack Ierusalem?* (SA 1559: XLIIa) → *Sakai je ie to Mésto Ierusalem v'frashilu?* (KPo 1567: LVa);

2. *Von der verwunderung der Eltern Christfi* (SA 1559: XXXIIa) → *OD tiga, kako so se ftarifhi Christufovi Iosef inu Maria zhudili* (KPo 1567: XLIIa);

3. *Wie thun die klugen / nachdem sie den König Herodes gehört hatten?* (SA 1559: XLIIb) → *Kam se Modri nagneio kadàr so vshe Erodesha saflishali?* (KPo 1567: LVb).

1.3.2.1 Številne splošnejše oznake (tipa *Izrael* → *Izraelski otroci*) je Krelj pogosto nadomeščal z opisi, ki niso dopuščali dvoma glede našalnosti širše oznake. Obstajajo pa tudi številni primeri zamenjave konkretnih pojasnil s splošnejšimi, če je bilo sobesedilo dovolj obvestilno in če ni obstajala nevarnost za napačno razumevanje. Npr.: *Darumb bitten wir teglich im Vatter vnser: Zukomme dein Reych* (SA 1559: VIIIb) → *Sato molimo v'našhi v'fakdanij Molitvi, pridi knam tvoie kraljevstvo* (KPo 1567: XIIIa).

1.3.3 Med pogoste in značilne Kreljeve dodatke spadajo tudi omembe *Stare in Nove zaveze* (1. zgled), evangelistov (2. zgled), prerokov in drugih biblijskih oseb (3. zgled) ter biblijskih poglavij (oz. pripis biblijskih referenc), kjer je govora o posameznih dogodkih, osebah ali dejstvih. Omembe so neredko manj formalne in poljudnejše, kot je v navadi v Spangenbergovi prevodni predlogi (4. in 5. zgled). Kreljevo tesnejšo pri-

bližanost bralcem oz. naslovnikom razodevajo številni prevodi, večkrat pa hkrati tudi razvezave tovrstnih navedkov, običajno okrajšav latinskih poimenovanj (6. zgled). Na dodano omembo avtorja psalmov se v tretjem zgledu veže tudi nasprotje med poosebitvijo v prevodni predlogi in človeškim osebkom oz. vršilcem dejanja v Kreljevem prevodu.¹¹ Npr.:

1. *Das die lieben Ertzueter / Propheten vnd Iuden / diß zukunfft mit groffem feufftzen vnd verlangen begert haben* (SA 1559: VIIb) → *Shelovan, od starih Ozhakov, Prorokov inu Iudov, Kateri so v'ftarim Sakonu vfi s'veliko shelio sheleli, profili inu zhakali na prihod Christufovi* (KPo 1567: IXb);

2. *Der Keiſer Auguſtus ließ ein gebot außgehn / das alle welt gefchetzt würde* (SA 1559: XXVIIb) → *Od Augusta Cefara (pravi fant Lukaf) ie ena Sapoved bila poslana, da bi se vsa deshela popifala alli shazala* (KPo 1567: XXXVIIb);

3. *wie der Pfalm ſagt* (SA 1559: VIIIb) → *kako David v'pſalmu govori* (KPo 1567: XIIb);

4. *So iſt Gott getrew [...] 1. Corinthio. 10.* (SA 1559: LXXXVIIb) → *Inu Bog ie svéſt, pravi Sveti Paval* (KPo 1567: CVIIa);

5. *Den Jüden war gebotten im gefetz / Deut. 16.* (SA 1559: XLVIb) → *Iudom ie v'tim starim Sakonu bilu sapovedanu, kako stoji v'tih petih Buqvih Moisefovih* (KPo 1567: LIXb);

6. *Roman. 1. Das Euangelium iſt ein krafft Gottes* (SA 1559: IXb) → *Sveti Paval, k'Rym: na 1. pravi: Evangelium ie ena muzh Boshija* (KPo 1567: XVb).

1.3.4 Med značilne Kreljeve dodatke spadajo tudi navedbe citatov iz evangelistov ali prerokov, do katerih je pri Spangenbergu pot z okrajšavami le nakazana (1. zgled). Na njegovo široko razgledanost kažejo tudi omembe drugih virov, ki hkrati dokazujejo njegov dokaj svoboden odnos do prevodne predloge (2. in 3. zgled). Npr.:

1. *Wir müſſen alle Geiſtliche mütter Chriſti werden / des vatters willen thun / wöllen wir mit jm theyl haben in feinem reich / Matth. 12.* (SA 1559:

11 Da svobodna izbira vrste vršilca dejanja (človeškega ali poosebljenega) spada med ustaljene načine Kreljevega oddaljevanja od prevodne predloge, potrjuje vrsta zgledov, med njimi tudi naslednji: »*Der meyster der Epistel zu den Ebreern ſagt*« (SA 1559: LXXXVIIb) → »*Ta Epiftola k'Ebreeriom pifana pravi*« (KPo 1567: CVIa).

XXIXa) → *Vši imamo po Duhu Kristusova Mati biti, inu po volij niega Ozheta sturiti, ako ôzmo v'Nebeskim Rayu prebivati. Obtore Kristus roke stegne zhes svoie Iogre inu pravi. Matth: na 12. Pole to ie moia Mati, inu Bratie moij, gdo kuli bode sturil po voli moiga nebeskiga Ozheta ta ie moi Brat, moia Seftra inu moia Mati* (KPo 1567: XLb);

2. *Was ist die vrsach? Sie wacheten vnd hüteten des nachts jrer Herde* (SA 1559: XXVIIIa) → *Sa zhesa volio to? Kâr so leti po nozhi zhuli inu varovali svoie shivine. Obtore pravi Bernardus: Pastyrom zhuiozhim so fe zhuiozhi Angeli pèrkasali. Sato imαιο Lüdie véditi, da teim, kateri ne delaio, kar imαιο v'voim stanu, se Angeli nepèrkasheio, inu ijh ne varieio* (KPo 1567: XXXVIIIa–b);

3. *Wer ist das Füllin? Der innerlich mensch / das hertz / der geyst / die seel / die wil Christus auch zum einreyten haben / zu dem himelischen Ierusalem* (SA 1559: IXa) → *Kai ie to SHRIBE? Notèrnij zhlovik, alli novi Adam, to fârce, ta Duh kateriga ôzhe tudi Kristus iméti, inu na nijm v'nebeski Ierusalem iésditi. Edni pak pravio, da ta rabotna Oslica pomeni Iudovski Folk, kateri ie stimi postavami stariga sakona bil obloshen, inu rabotil. To shrike pak pomeni Ayde, kateri néso v'postavah vklenèni bili, tàmuzh profiti hodili inu shivéli* (KPo 1567: XIIIa).

Na Kreljev dokaj svoboden, razmišljujoč in soustvarjalen odnos do prevodne predloge v okviru tretjega zgleada posredno kaže tudi dostavek *novi Adam* kot del odgovora na vprašanje *Kai ie to SHRIBE? Notèrnij zhlovik, alli novi Adam*. Z dostavkom je »izravnana« izpust manj aktualnega pojasnjevalnega dostavka *der alt Adam*, ki se v Spangenbergovi postili pojavlja kot del odgovora na predhodno zastavljeno vprašanje *Wer ist die Efelin? Der eusserlich mensch / der alt Adam* (SA 1559: IXa).¹²

1.3.4.1 Krelj je postilo vsebinsko širil z dodajanjem nedvomno znanih citatov, pesmi, pregovorov in podobnega iz drugih virov, kar dokazuje tudi naslednji zglead:

Denn Christus war nicht kommen / das er hie wolt ein weltlich reich haben (SA 1559: XLIIa) → *Sakai Kristus ni prishal eno posemaljsko Kraljevstvo sadobivat, tàmuzh eno Boshie Duhovno, nebesko, vezhno, kako se danaf poie: Hofstis Herodes impie, Christum uenire quid times? Non*

12 »Kai pomeni OSLICA? Vnaniga telefniiga zhloveka« (KPo 1567: XIIb).

eripit mortalia, Regna qui dat Caelestia. Ti Neverni sovrashnik Erodes sakai se le boijfh, kâr pride Christuf: Ta ne iemle po fili, inu ne rodi, sa Posemaljko, Kateri da vezhno Kraljevstvo (KPo 1567: LIIIb).

1.3.5 Kot tipološko osamosvojeno različico Kreljevih širitev prevanega besedila je mogoče obravnavati pripise dodanih prilastkov in prislovnih določil, zlasti prislovnega določila načina, ki pogosto bogatijo besedilo z izkušensko dimenzijo in ga s tem naslovnikom tudi predstavno približujejo. Npr.:

1. *Wer ist die Efelin? Der eusserlich mensch / der alt Adam / der faul Efel folg vngern* (SA 1559: IXa) → *Kai pomeni OSLICA? Vnaniga telefni-ga Zhloveka, tiga leniga teshkiga rabotniga* olla, kijr nerad gre, *nerad Christufa nofi* (KPo 1567: XIIb–XIIIa);

2. *fo würde Gott solche werck / zucht / ordnung vnnd vbung des fastens [...] nicht allein in gnaden annemen* (SA 1559: LXXXVIIIa) → *taku bi nih verna dela, lepe Ordnüge inu spodobni post [...] nikar le samuzh Bogu vszhz bilu* (KPo 1567: CVIIIa).

1.3.6 Med značilnosti Kreljevega načina prevajanja spadajo tudi neposredne ali posredne omembe bralcev, ki jim pogosto pridružuje nagovore, kar je v primerjavi z brezosebnim načinom v Spangenbergovi predlogi toliko bolj opazno. Npr.:

1. *Was zeygt vns nun diß Euangelium an / in der Summa?* (SA 1559: XLIIIa) → *Povei mi vshe kratkò, kai nam úka danafhni Evangelion kashe?* (KPo 1567: LVIIa);

2. *So höre ich wol / diße Klugen haben nicht wenig anstöße gehabt? Freylich.* (SA 1559: XLIIb) → *Taku fo kakòr slishim, ti Modri dosti skufili inu pretèrpeli? Ia ti povém, da fo eno teshko skufhniavo pretèrpeli.* (KPo 1567: LVIa).

1.3.7 Zelo svobodno so prevedena tudi vprašanja. V prid večje razumljivosti so neredko vsebinsko razširjena in dopolnjena (1., 2. in 3. zgled). Številna mesta dajejo slutiti, da se je Krelj pri njihovem prevajanju in oblikovanju opiral tudi na domače govorne navade in da je na domačih tleh uveljavljenim modelom dajal prednost pred prevodno zvestobo. Npr.:

1. *Vnter welchem Keyfer vnd König?* (SA 1559: XXVIIa) → *Pod katerim Cesarom inu Kralom, ie Christuf na svét roien?* (KPo 1567: XXXVIa);¹³

13 Podobno vsebinsko razširjen je tudi prvi del odgovora: »Vnter dem Keyfer Augufto, vnd König Herode / nach der Prophecey Iacob« (SA 1559: XXVIIa) → »Pod Auguftom

2. *War diſe reyſe Marien auch beſchwerlich?* (SA 1559: XXVIIIb) → *Ieli Maria en teshak pot imela is Nazaretha v'Betleem?* (KPo 1567: XXXVIIa);
3. *Was iſt Hofianna?* (SA 1559: IXb) → *Kakov glaſ alli raſum ta Iudovſka beſeda ima, Hofanna?* (KPo 1567: XVb);
4. *Was wil vns das leren? So vil wil vns das leren* (SA 1559: IXb) → *Kai to pomeni? Leto.* (KPo 1567: XIIIb).

2 Že z doslej navedenimi zgledi za Kreljevo prevodno oddaljevanje od predloge bi bilo mogoče ponazoriti spoznanje, da so številna pojasnjevalna dopolnila oblikovana kot dvojne ali trojne formule oz. da so te sestavni del številnih Kreljevih samostojno dodanih pojasnjevalnih vrivkov. Različno oblikovani naštevalni nizi, zlasti pa dvojne in trojne formule, se pogosto omenjajo kot uveljavljena, prepoznavna oblika biblijske in pridigarske stilistike, značilna za Trubarja in Dalmatina, opažena pa tudi že pri Krelju (Merše 1996: 100, 1998: 218–219).

2.1 Osnovni vzrok za pripis sopomenk ter drugovrstnih členov naštevalnih nizov, s tem pa tudi za oblikovanje dvojnih in trojnih formul, nedvomno predstavlja želja po vsebinski razumljivosti, ki hkrati občutno zadeva tudi raven uveljavljenosti poimenovanj. Med prepoznavne motive zlasti za oblikovanje dvojnih formul spada hotenje po pojasnjevanju prevzetih besed z domačimi sopomenkami (npr. 1. in 4. zgled). Večkrat gre tudi za način uveljavljanja bodisi dotlej neznanega ali malo znane-ga tujega (lahko tudi kalkiranega) poimenovanja ali pa nadomestne, priložnostno tvorjene domače sopomenke, večkrat tudi opisa (npr. 3. zgled).¹⁴ Na osnovi sestave dvojnih in trojnih formul je mogoče slutiti tudi tekmovalnost sopomenk, tako domačih kot prevzetih (npr. 2 in 5. zgled). Nekaj sopomenskih dvojic, ki jih je Krelj vpletel v svoj prevod, kaže predvsem na stilno ambicijo (npr. 6. in 8. zgled). Poleg tega, da nizi zelo pogosto kažejo na iskanje ustreznega ekvivalenta, kopičenje

tim mogozhim Rimſkim Cefarom, inu pod Erodeſhom Kralom Iudovſkim, kakòr ie prorokovano bilu« (KPo 1567: XXXVIIb).

- 14 Svojsko pojasnjevalno različico predstavlja domači ustreznici pripisano (v gotici) nemško poimenovanje, ki pa se z zapisom v izdaji iz leta 1559 ne ujema, prav tako tudi ne s primerjano izdajo iz leta 1544: »Was iſts / das die Efel gebunden ſtehen / auffen auff dem wegſcheyd?« (SA 1559: IXa) → »Kai ie to, kâr oflica pèrveſana ftoij na raſpotih. am Scheydweg« (KPo 1567: XIIIb).

pomensko le deloma prekrivnih ali celo različnih ustreznih razkriva predvsem prizadevanje za ustrezno razumevanje prevajanega mesta (npr. 7. zgled). Npr.:

1. *wie wir fingen im Symbolo Niceno* (SA 1559: VIIb) → *Kakòr to fposnamo, V'Nicenjskim Symboly alli veri* (KPo 1567: IXb);

2. *die beume sind nichts anders / denn die bücher der Propheten* (SA 1559: IXb) → *leta drevefa, fo te knige alli Buqve tih Prorokov* (KPo 1567: XVa);

3. *ein trewer Hoherprieſter* (SA 1559: LXXXVIIb) → *en svéft Ierei alli Veliki Far* (KPo 1567: CVIa);

4. *Der Keifer Augustus ließ ein gebot außgehn / das alle welt gefchetzt würde* (SA 1559: XXVIIb) → *Od Augusta Cefara (pravi ſant Lukaſ) ie ena Sapoved bila poſlana, da bi ſe vſa deſhela popiſala alli ſhazala* (KPo 1567: XXXVIIb);¹⁵

5. *Wo vou[!]*¹⁶ *ſagt diß Euangelium? Von dreyen Artickeln* (SA 1559: LXXXVIIb) → *Kai naſ ūzhi danaſhni Evangelion? NAS ūzhi inu nam naprei ſtavi tri Artikule alli ſtuke* (KPo 1567: CVIa);

6. *Wir follen allezeyt guts thun* (SA 1559: LXXXVIIIa) → *Mi imamo inu ſmo dolshni vedàn dobrò diati* (KPo 1567: CVIIIa);

7. *Das er anzeyge* (SA 1559: XXXVIIb) → *kàr ie ôtel na letim ūdu eno ſnamanie poſtaviti inu ſapriſhati* (KPo 1567: La);

8. *Sind wir denn auch ſchuldig folchem [...] Doctor zu folgen?* (SA 1559: XLVIIa) → *Smoli mi celò dolshni letiga Doktoria [...] poſluſhati inu ſluſhati?* (KPo 1567: LXb).¹⁷

2.1.1 Med enostransko izpričane sopomenske pare spadajo tudi kombinacije enobesednih poimenovanj in frazemov (1. in 2. zgled). Prav tako so številni nemški termini slovenskim bralcem približani s pripisom sopomenskih opisov (3. zgled). Npr.:

1. *Aber ſolch ſchrecken der Iüden zeyget an jhren vnglauben* (SA 1559:

15 Podobno nasprotje izkazujejo še pari kot (*stari testament ali zakon; Siegel* (SA 1559: XXXVIIa) → *Sigill alli pezhat* (KPo 1567: XLVIIIb), *bund* (SA 1559: XXXVIb) → *Savesa alli Pund* (KPo 1567: XLVIIIa); *blagosloviti ali žegnati, izkusiti ali probirati*. Izbiro med manj in bolj uveljavljeno prevzeto besedo pa npr. ponuja par *pena ali ſtrajſinga*.

16 Z znakom [!] je opozorjeno na tiskovno napako v viru.

17 Ker sta bila oba glagola splošno in pogosto rabljena, njune hkratne rabe ni mogoče razumeti kot način uveljavljanja manj pogosto rabljene sopomenke (*Besedje* 2011: 371, 468).

XLIIa) → *Alli leta firah tih Iudov prizha inu na snanie da nih nevero* (KPo 1567: IVa);

2. *Er tröftet damit die Prediger des Euangelij* (SA 1559: IXa) → *On dobro fărce daie, inu troshta* vse predigarie tiga Evangelia (KPo 1567: XIIIb);

3. *Drey mal des Iars [...] auff Oftern / Pffingften vnd Lauberfest* (SA 1559: XLVIb) → *trikrat v'Letu [...] ob Velikinozhi, Vinkustih, inu na Maiov dan, in festo Tabernaculorum kadâr so v'fhotorih prebivali* (KPo 1567: LIXb).

2.1.2 Pri dvojnih in trojnih formulah, ki so rezultat Kreljevega oddaljevanja od prevodne predloge, gre večkrat za nove sopomenske povezave, ki se s ponovitvami ustaljujejo, večkrat pa tudi za ustaljene, privajene in zato sugestivne povezave domačih, večinoma različno uveljavljenih tvorjenk, redkeje pa (podstavno ali v celoti) prevzetih besed. Npr.:

1. *er zu Cain kam nach dem Todtschlag seines Bruders Abel* (SA 1559: VIIIb) → *ie bil [...] pèrfhal [...] h'Kainu k'boizu alli boiniku svoiga brata Abela* (KPo 1567: XIIa);¹⁸

2. *Man muß in dem fall Gott mehr gehorsam sein / denn den menschen* (SA 1559: IXb) → *Vtim partu alli platu fmo dolshni Boga vezh kako zhlo-vekom pokorschino iskasati* (KPo 1567: XIIIb);¹⁹

3. *da Kyrenios Landtpfleger gewest ist* (SA 1559: XXVIIb) → *kadâr ie Cyreneus Syrijski Kapitan alli Verbesher bil* (KPo 1567: XXXVIIa);²⁰

4. *Er wil also vil sagen: Das zuuor niemandt kundte des menschen geyst vnd hertz / willig vnd zam machen / denn allein Christns[!] mit seiner gnaden* (SA 1559: IXa) → *On tulikò ôzhe na snanie dati, da pred Chriftufom ni obedàn mogal Duha inu fărce zhloveško vdobrihati, vkrotiti,²¹ inu volnò fsturiti, tàmuzh jam Chriftuf svoio Gnado fskusi Evangelion* (KPo 1567: XVa).

18 Samostalnik *bojec* je uporabljen samo v KPo 1567, sopomenka *bojnik* pa je bila splošno znana. Poleg Krelja sta jo uporabljala tudi Trubar in Dalmatin, v slovar pa jo je umestil Megiser (*Besedje* 2011: 50).

19 Povezavo sestavljata samostalnik *part*, ki je zapisan samo v Kreljevi postili, in splošno razširjena sopomenka *plat* (*Besedje* 2011: 336, 347).

20 Samostalnik *kapitan* je bil v 16. stoletju splošno rabljen, besedotvorni različici *ferbežar* in *ferbežer* (zapisano kot *verbesher*) pa sta uporabljala le Trubar in Krelj (*Besedje* 2011: 174, 205).

21 Glagol *vdobrihati* je zapisan samo na tem mestu Kreljeve postile. Po njegovem zgledu ga je v ponovni izdaji zimskega dela postile uporabil tudi Juričič (*Besedje* 2011: 546).

2.2 Podobno, kot je bilo opaženo pri Trubarju in Dalmatinu,²² so tudi dvojne in trojne formule, ki se pojavljajo kot prevodna inovacija v Kreljevi postili, besednovrstno večvrstne: poleg prevladujočih samostalniških (pogosto v kombinaciji s prilastki) tudi glagolske in pridevniške. Npr.:

1. *Da er inn Göttlicher gestalt war* (SA 1559: VIIb) → *on [...] ie v'bo-shijm* ftanu ali zhafti bil (KPo 1567: Xa);

2. *Wie ist das einreyten Christi gewest gen Ierusalem? [...] mit einem Königlichen Triumph vnd pracht* (SA 1559: VIIb) → *Kako ie Christuf pèriesdil v'to Mésto Ierusalem? [...] kakòr en Krall, Triumphator, velik Kapitan, s'veliko pompo Maiefteto alli velizhaftvom* (KPo 1567: Xa);

3. *die Predig des Euangelij* (SA 1559: VIIIb) → *to predigovanje inu osnanenie svetiga Evangelia* (KPo 1567: XIIb);

4. *es wirdt ein schwerdt durch deine Seel bringen / auff das viler hertzen gedancken offenbar werden* (SA 1559: XXXIIa) → *en Mezh skusi tvoio Dufho poide, da se mnosih fàrc vmifhlianie svey inu na dan pride* (KPo 1567: XLIIIa);

5. *Wenn der aller heyligste gefalbet wirdt* (SA 1559: XLIIb) → *Kada ta nai svetšhi bode pomasan alli shalban* (KPo 1567: LIIIb);

6. *Sie sind fleyffig im dienste Christi* (SA 1559: VIIIIa) → *So škèrbni inu naredni v'Christufovi flushbi* (KPo 1567: Xb);

7. *Christus mußte aller ding seinen brüdern gleich werden* (SA 1559: LXXXVIIb) → *ie Christuf na vfeim moral svoim Bratom enak alli glih biti* (KPo 1567: CVIa);

8. *Da die zeyt erfüllet wardt* (SA 1559: XXVIIa) → *Kadàr ie [...] pèrtikal inu dopolnen ta zhaj'* (KPo 1567: XXXVIa). Zgled je mogoče razlagati kot povezavo funkcijsko različnih členov, saj je deležnik na *-l* sestavni del preteklika kot opisne glagolske oblike, sledi pa mu trpni deležnik na *-n*.

2.2.1 V Kreljevi *Postili slovenski* se dosledneje kot v predlogi pojavljajo (člensko razširjene) dvojne ali celo trojne formule, sestavljene iz glagolov rekanja, od katerih drugi ali zadnji – lahko tudi v deležniški obliki – nastopa v vlogi napovedi premega govora.²³ Npr.:

22 O rabi dvojne in trojne formule pri slovenskih protestantskih piscih prim. Ahačič 2007: 302–303 in Merše 2013: 44–46, kjer je predstavljena tudi literatura, ki zadeva zlasti Trubajevo in Dalmatinovo rabo tega stilnega sredstva.

23 Figura, ki nedvomno izvira iz živega govora, je bila opažena tudi pri drugih protestantskih piscih: Trubarju (Merše 2013: 21, 48, 61), Dalmatinu (Merše 2013: 96).

1. *Aber sie sollen allezeyt antworten: Es sey des Herrn behelh / Er wöll es also haben* (SA 1559: IXa) → *Oni pak imaiio vfelei odgovoriti inu rezhi, Gospod ihj potreboie: On ie sapovedal, on ôzhe to iméti* (KPo 1567: XIIIb);

2. *da kamen die weifen vom Morgenland [...] vnd sprachen* (SA 1559: XLb) → *pole prido Magi od solnzhniga shoda [...] inu vprashaio rekoeh* (KPo 1567: LIib);

3. *Er fagt: Fürchtet euch nicht / Sehet* (SA 1559: XXVIIIa) → *Obto ihj trofhta Angel inu ijm dobro farce daie, tèr pravi: Pole* (KPo 1567: XXXVIIIb).

Čprav so tovrstne razširitve zelo pogoste, je mogoče zaslediti tudi primere, ki kažejo na prevodni izpust drugega glagola rekanja. Zgled kaže, da je poleg drugega glagola izpuščen tudi del sobesedila, ki je zaradi pomenske razvidnosti in predvidljivega števila udeleženskih vlog (vezljivostno abstrahiranih kot *kdo kaj komu*) glagola *odgovoriti* predvidljiv. Npr.: *Da antwort er / vnnnd sprach zu dem / der es jm anfacet* (SA 1559: XLVIIIa–b) → *On pak odgovori tako* (KPo 1567: LXIIIb).

2.3 Našteti zgledi kažejo, da se nizi razlikujejo tudi glede na tvorjenost in izvor členov. Slednji so v priredne zveze večinoma povezani z veznikom *inu*, redkeje z *ali*, ali pa so dodani za vejico. Med oblikovno značilnejše in hkati prepoznavne razširitvene tipe spada navezava drugega člena s *to je*. Npr.:

1. *Von den ersten zukunfft vnfers Herren Iesu Christi des Sons Gottes* (SA 1559: VIIb) → *OD pèrviga Adventa, to je, prihoda Gosпода nashiga IESVSA Christufa* (KPo 1567: IXb);

2. *Gelobet sey der da kombt in dem namen des Herren* (SA 1559: VIIb) → *Blagoslavlien, to ie, shegnan bodi kivr pride v'Imeny Gospodnim* (KPo 1567: Xb).

2.4 Naštevalne nize, organizirane kot dvojne ali trojne formule, večinoma sestavljajo sopomenke, redkeje pomensko sorodna ali pomensko dopolnilna poimenovanja, občasno pa tudi pomensko različna poimenovanja, ki so namenjena celovite(jše)mu orisu prikazovanega dejanja, dogajanja ali stanja. Krelj namesto dejanja, omenjenega v Spangenbergovi postili, pogosto navaja dve zaporedni, natančnejši dogajalni oz. izvedbeni fazi. Med tovrstne povezave spadajo tudi pari, sestavljeni iz

vidsko različnih glagolov (npr. nedovršnega in dovršnega), ki poimenujeta zaporedni fazi uresničevanega dejanja. Npr.:

1. *der allen Kriegen stewarten sol in aller welt* (SA 1559: VIIIb) → *kateri bode nepokoju inu kregu, po vsim Svétu branil* (KPo 1567: XIIb);

2. *Man muß erftlich ansehen den Brunn / darnach was für quelle herauß fließen* (SA 1559: XXXIIIa) → *Naipoprei tada ie trebi vjelei gledati na svirak inu sazhetak, potle na reko alli potok, kizr od svirka vàn tezhe* (KPo 1567: XLVb);

3. *Was wüñchen die lieben Engel in diefem gefang?* (SA 1559: XXVII-1a) → *Kai ti lübesnivi Angeli v'leti svoi pefmi poio inu proffio?* (KPo 1567: XXXIXa);

4. *Auch hat ers zugesagt / er wolt kommen / das hat er gehalten* (SA 1559: VIIIb) → *Ie bil tudi obezhal, da ôzhe priti, to je dêrshal inu sturil* (KPo 1567: XIIa).

2.5 Med Kreljeve zavestne oddaljitve od prevodne predloge spadajo tudi redki primeri ukinjanja dvojnih formul oz. njihovega skrajševanja in preblikovanja v enočlensko, pogosto tudi besednovrstno spremenjeno nadomestilo. Skrajševanje pogosto zadeva ustaljene in zato dobro uzaveščene povezave. Npr.:

1. *wie er kommen ist [...] zu heyl vnd troft dem gantzen menschlichen geschlechte* (SA 1559: VIIb) → *ie na fvét prifhal osdraviti vse ûlno zhlovestvo* (KPo 1567: IXb);

2. *Betet vñnd wachet / das jr nit in anfechtung fallet* (SA 1559: LXXX-VIIIa) → *Zhuite, da v'skushniavo ne padete* (KPo 1567: CVIIIa);

3. *Gott wirdt folchen vnfleiß vñ verfeumligkeit ewig an vns rechen vnd straffen* (SA 1559: XLVIIa) → *Bog naitu bode pregtrosovitò strafjal* (KPo 1567: LXIa).

Krajšanje veččlenskih naštevalnih nizov je skupaj s ponujenimi nadomestitvami pogosto razumsko oz. logično pogojeno. Npr.:

1. *Er ist vns zu hoch / zu weyt / zu ferne* (SA 1559: VIIIb) → *On nam ie previfok inu predalezh* (KPo 1567: XIIa);

2. *Hat doch Christus viertzig tage vnd viertzig nachte gefastet* (SA 1559: LXXXVIIIb) → *Têr sai se ie Christuf fliridefet celih dni postil* (KPo 1567: CVIIIb).

V prvem primeru je Krelj verjetno ocenil, da za sopomenska člena *zu*

weyt / zu ferne ne bo našel sopomenskih nadomestil, zato je niz skrajšal, v drugem primeru pa je obvestilo, ki ga sestavljata podatka *viertzig tage vnd viertzig nachte* nadomestil s skupnim poimenovanjem štiridefet celih dni.

3 Med opaznejše Kreljeve odmike od prevodne predloge spadajo tudi izraziteje stilno pogojene spremembe.

3.1 Vidnejša je besednoredna, ki jo ustvarja zapostavljenost prilastka. Zaradi posledično spremenjenega ritma jo je mogoče uvrščati med stilno posebej učinkovite spremembe (1., 2. in 3. zgled). Da gre za hoteno razvrstitev, kažejo tudi primeri prilastkov, ki jih je Krelj sam dodal (4. zgled). Npr.:

1. *Gott gibt nit allein die narung durchs brodt [...] fondern durch fein wort* (SA 1559: LXXIXa) → *Bog da potrebo inu shivot, nikar le famuzh skusi Kruh [...] tàmuzh fkusi befedo svoio* (KPo 1567: CXa);

2. *das sie Gottes zusage geglaubt haben* (SA 1559: XXXVIIa) → *Ako ie le on oblubi Boshij veroval* (KPo 1567: XLVIIIb);

3. *Die lieben Iünger* (SA 1559: XCIIIa) → *Iogri nevbosei* (KPo 1567: CXVb);

4. *Was ifts / das Christus die Apostel fendet?* (SA 1559: IXa) → *Sakai Christuf Apostole svoie poshle?* (KPo 1567: XIIIa).

3.2 V Kreljevi postili je bilo primerjalno s Spangenbergovo prevodno predlogo odkritih tudi več primerov stopnjevanje ali omiljene ekspresivnosti. Dokazil za prvo je več, najti pa je mogoče tudi zglede za drugo (2. in 3. zgled). Ekspresivnost lahko stopnjuje enostranska izbira manjšalnice (1. zgled), dodajanje ekspresivnih prilastkov (4. zgled), medmetov in vzklikov, ki izražajo čustveni odnos do sporočanega (4. zgled), razkrivajo jo tudi podaljšani sopomenski nizi z vključenimi opisi (5. zgled) itd. Npr.:

1. *Der feele gib den glauben vwnd Gottes wort* (SA 1559: LXXXVIII) → *Dushnici flishi Vera inu Boshija befeda* (KPo 1567: CVIIB);

2. *Er wolt geborn werden in einem geringen Stedtin / zu Bethlehem* (SA 1559: VIIb) → *Kàr ie roien vènim préproftim shleht Méfto V'betleemu* (KPo 1567: Xa);

3. *Hat jn fein liebe mutter Maria hart angesprochen / fo spricht er sie noch viel herter an* (SA 1559: XLVIIb) → *Kakòr kuli ostrò Maria k'niemu govori, tako ifhe ostréshni Christuf nij odgovori* (KPo 1567: LXIIa-b);

4. *O des anbetens. Er thut hie wie ein listiger fuchs / wie jn auch Christus nennet* (SA 1559: XLIIa) → *O tvoiga molenia ti Hudizhova prekleta Lefiza. On dela kakòr ena kunftna prava Lefiza, kakòr ga tudi sam Christufj tako imenuie* (KPo 1567: LVb);

5. *Das Gott die kluge vernunft zur Nerrin machet / die allzeit Gottes wort vnd Werck meystert* (SA 1559: XXXVIIa) → *ie Bog [...] ôtel zhlovejsko pamet potlazhit, katera se vfelei na Boshije rèzhi inu dianie obresa, ûfta na nie krivi, inu se spakuie* (KPo 1567: XLVIIIa).

Tretji zgled kaže, da je Krelj mestoma opuščal prilastke, ki izražajo čustven odnos do poimenovane osebe, hkrati pa so zaradi pogostega pojavljanja postajali stereotipni oz. del stalnih zvez, znotraj katerih so izgubljali pomensko razvidnost in prepričljivost.

3.2.1 Na stopnjevano čustvenost kažejo tudi Kreljeve prevodno neodvisne ponovitve tipa: *Warnmb[!] jagt der Prophet: Frewede dich du tochter Zyon?* (SA 1559: VIIIb) → *Sa zhes volio pravi Prorok veselife, VESELISE Hzhi Syonfka?* (KPo 1567: XIb).

4 Nekaj preureditev je jezikovnosistemske narave, pogojenih z različnostjo nemščine kot izhodiščnega in slovenščine kot ciljnega jezika.

4.1 Tako številne nemške samostalniške zloženke kot sestavljeni glagoli, kakršnih slovenščina ne pozna, so prevedeni na različne načine: z razvezavo (1., 2. in 3. zgled), z enobesednimi sopomenkami ali s sopomenskimi pari (4. zgled), pogosto pa tudi z vsebinsko spremenjenim opisom itd. Npr.:

1. *vnd stöft vmb der Wechßler tische / vnnnd die stüile der Taubenkremer* (SA 1559: VIIa) → *Inu svèrne ijm nih Miso denarfko inu klopi golobariove* (KPo 1567: XIa);

2. *die streytbogen* (SA 1559: VIIIa) → *lok k'boiu sturien* (KPo 1567: XIb);

3. *handtreichung halben* (SA 1559: XXVIIb) → *kàr ni celò obene pomuchi od drusih imela*

(KPo 1567: XXXVIIa);

4. *Deñ wiewol vns Christus alles anheim stellet / das fasten / beten vnnnd Almufen geben [...] fo wil ers dennoch von vns haben* (SA 1559: LXXX-VIIIa) → *Sakai ako lih Christufj nam ne fili, inu ne pèrmoruie se postiti inu Boga ime dati [...] Sai unar ôzhe to od naf iméti* (KPo 1567: CVIIIa).

4.2 Splošno uveljavljeni način nadomeščanja tujih eno- ali večbesednih poimenovanj z opisi, pogosto spet razširjenimi in vključenimi v dvojne formule, uporablja tudi Krelj (1. zgled). Kakor pri Trubarju in Dalmatinu je tudi pri Krelju večkrat opazno nadomeščanje nemških samostalniških poimenovanj z glagolskimi opisi (2. in 3. zgled). Npr.:

1. *lingen vnnd Iubilieren alle Menschen* (SA 1559: VIIIa) → *poio inu vefelò vpíjeo* vfi shlaht lüdie (KPo 1567: Xb);²⁴

2. *Damit tröstet er die Prediger / das sie nicht sorgen sollen für die zuhörer* (SA 1559: IXa) → *Stim on trofhta vse predikante, da némaio škèrbeti, sa to, gdo ijh bode poslufhal* (KPo 1567: XIIIa);

3. *Sie zeygen die statt der geburt Christi [...] an* (SA 1559: XLIIa) → *Oni poveio to Mésto v'katerim ima Christuf roien biti* (KPo 1567: LVa).

4.3 Prevodno razlikovanje je pogosto tudi posledica Spangenbergove rabe težko prevedljivih nemških frazemov in nekaterih tipov sestavljenih glagolov s frazeološkim pomenom (npr. zveze überhand nehmen), ki jih je Krelj praviloma nadomeščal z lažje razumljivimi opisi. Npr.:

1. *So gar hetten menschen lehr vnd lügen vberhand genommen / biß vns Gott zu letzt widerumb seine Apostel gefandt hat* (SA 1559: IXa) → *Tako fmo se bili v'zhloveške poftave inu lãshi sabludili, inu celò safhli, da ie Bog spet mogal svoie Apostole poslati* (KPo 1567: XIIIb);

2. *fie [...] haben alda gefunden den newgeborn könig der Jüden / vñ jm jre verehrung gethan / gold / weyrauch vñ myrrhen* (SA 1559: XLIa) → *fo nashli tiga novroieniga Krala ludovfkiga, inu fo ga darovali, slatom, Vyruhom inu Myrrho* (KPo 1567: LIIIb).

4.4 V Spangenbergovi prevodni predlogi navedene nemške pregovore je Krelj ohranjal v izvirni gotični, hkrati pa pravopisno spremenjeni podobi in jih opremljal s slovenskim prevodom (1. zgled). Občasno je modre misli in pregovore iz prevodne predloge ilustriral z latinskimi citati, dodajal pa tudi uveljavljene slovenske pregovore enakega ali podobnega pomena (2. zgled). Npr.:

24 Na drugem, bližnjem mestu pa Krelj glagol iz prevodne predloge nadomešča s sopomenko: »Eliche lingen vnd lubiliern« (SA 1559: VIIIa) → »Edni fo vefeli inu úkaio« (KPo 1567: Xb).

1. *Solch fasten ist vielmehr ein spot der fasten / wie man sagt: Der Walhen andacht / vnnnd der Teutschen fasten / findt nicht einer bonen werd* (SA 1559: LXXXVIIIb) → *Tak post je vezh eno spakovanie inu en post le s'ymenom, nika sdianiem: Kakor tudi ta prouerbium alli gmain beseda, pripoveft pravi. Der Walhen Andacht / vnnnd der Deütschen Fasten / find nit einer Bonen werdt. Tih Lahov Andaht, inu tih Nembcov post nei boba vredä* (KPo 1567: CVIIIa);

2. *Denn es stehet geschrieben: Wer Fehrligkeyt liebt / der sol darinnen vmbkommen* (SA 1559: LXXIXb) → *Sakai stojij pisano, Qui amat periculum, peribit in eo. Kijr je rad v'nefrezho spusti, ta rad v'nij konac vsame. Kijr rad vifokò lasi, rad vifokò pade* (KPo 1567: CXIb).

5 Jezikovnosistemske razlike, ki zadevajo rabo časov, načinov, naklonov itd., v pregled niso vključene, čeprav so npr. večkrat opazne nadomestitve tvornega načina s trpnim (1. zgled) ali obratno ter nasprotje med trpnikom in stanjem (2. zgled). Npr.:

1. *Vnd Gott befallh ihnen im traum* (SA 1559: XLIa) → *Inu oni fo v'fny od Boga svetovani* (KPo 1567: LIIIa);

2. *mein Tochter wirdt vbel vom Teuffel geplagt* (SA 1559: XCIIb) → *Moia Hzhi grosnò od Hudizha tèrpi* (KPo 1567: CXIIIb).

5.1 Razlike med prevodno predlogo in slovenskim prevodom nastajajo tudi zaradi Kreljevega pogostega nadomeščanja premega govora z odvisnim (1. zgled) ali obratno (2. zgled). Npr.:

1. *Warumb spricht er: Auff dem Füllen sey niemand geritten?* (SA 1559: IXb) → *Sa zhes volio pravi, da na shribetu ni she obedan iesdil?* (KPo 1567: XIIIb);

2. *Maria [...] kund sich auch für andern rhümen / das jhr Son auch Gottes Son war* (SA 1559: XLVIIa) → *Maria [...] je ie jmela hvaliti inu rezhi, Moie deite ie pravi Sin Boshij* (KPo 1567: LXIa).

5.2 Zaznavne so tudi nadomestitve prve osebe ednine s prvo osebo množine (1. zgled), tretje osebe (različnih števil) s prvo osebo ustreznega števila (2. zgled), osebne glagolske oblike z brezosebno ali – še pogosteje – obratno (3. zgled) itd. Npr.:

1. *Wie muß ich mich gegen meinem nechsten halten?* (SA 1559: XXIXa) → *Kako pak imamo se pruti nashimu Blishnimu ifkasati?* (KPo 1567: XLIa);

2. *So doch Gott vil mehr auff die kinder fihet / dann die Eltern felbs* (SA 1559: XLVIIIb) → *Kàr fai Bog velikò vezh škèrbi inu varuie nàshih Otrok, kakor mi fami* (KPo 1567: LXIb);

3. *Wenn aber kein brod fürhanden ist / so muß man durchs wort leben* (SA 1559: LXXIXa) → *Kadàr pak nei kruha pàr rokah, inu ga ne moremo, po pravdi, spravico dobiti, taku je nam trèbi, da te fame befede Boshije shivimo* (KPo 1567: CXb).

6 Bolj navidezne kot resnične razlike med prevodoma nastajajo tudi zaradi večkratnega Kreljevega opuščanja vmesnih vprašanj in združevanja odgovorov, zlasti krajših.²⁵ Npr.: na str. XIIb, kjer opušča vprašanje, ki se nanaša na pomen Kristusovega prihoda v Jeruzalem na oslu, in z odgovorom preprosto nadaljuje pripoved. Na str. XXXVIIIb sta v odgovor na vprašanje *Kai tada pravio alli sazheio Angeli?* vključena tudi dva kratka odgovora, ki v Spangenbergovi predlogi sledita zastavljenima vprašanjema (*Tröstet er sie denn nicht wider?* in *Gibt er jnen auch ein warzeychen?* (SA 1559: XXVIIIa)).

6.1 Na razlike glede označevanja naštevalnega členjenja besedila, ki je v Spangenbergovi postili številčno, v Kreljevi pa deloma večinoma besedno in opisno, lahko pa tudi številčno, je bilo že opozorjeno (Merše 1998: 225). Npr.:

Wo von sagt diß Euangelium? Von der geburt vnfers Herren Iesu Christi:
 1. *Weñ / wie / vnd wo sie geschehen ist.* 2. *Wie sie der welt ist offenbar worden.* 3. *Was für vunder da geschehen sind* (SA 1559: XXVIIa) → *Kakove rèzhy nam danàshni Evangelion napreistavi? DANàshni Evangelion pravi inu osnani nam, to zhasitò sveto Roiftvo Gofpoda nashiga Iesufa Christufa: inu nai pèrvo povei, kada, kako inu v'kim méftu ie Christuf Boshij Sin na svét Zhlovik roien. Potle kako ie ta rezh simu svétu osnanèna. K'tretimú kaki zhudefi so je polàk Roiftva Christufoviga sgodili* (KPo 1567: XXXVIa).

Zgled hkrati kaže tudi vrsto drugih načinov Kreljevega oddaljevanja od nemške prevodne predloge.

6.2 Zaznati je mogoče tudi primere izpuščanja informacij, ki so bile po Kreljevi oceni manj bistvene, ter primere nadomeščanja neposrednih

25 Na tovrstne primere je opozoril že Oblak (1894: 212).

informacij s posrednimi, kakršne npr. omogoča besedilna razporeditev. Npr.: *Warumb hat Gott die Befchneydung gegeben? Vmb dreyerley vrfach willen*. 1. (SA 1559: XXXVIIa) → *Sa zhej volio ie Bog to Obresanie poftavil? Pèrvizh sa tiga volio [...]* (KPo 1567: XLVIIIa).

7 S primerjavo Kreljeve postile in Spangenbergove prevodne predloge odkriti in predstavljeni izbor razlik vsebinskega, jezikovnega in stilnega značaja jasno kaže, da je bilo Kreljevo prevajanje zelo ustvarjalno in da je njegova *POSTILLA SLOVENSKA* tudi zaradi prikazanih ubesedovalnih načinov velik prispevek k oblikovanju in ustaljevanju mladega slovenskega knjižnega jezika.

VIRI IN LITERATURA

AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. (Zbirka *Linguistica et philologica* 18.)

Besedje 2011 = AHAČIČ, Kozma, LEGAN RAVNIKAR, Andreja, MERŠE, Majda, NARAT, Jožica, NOVAK, France, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

KPo 1567 = Sebastijan KRELJ, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

LOGAR, Janez: Krelj, Sebastijan (1538–1567). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi303664/#slovenski-biografski-leksikon> (14. julij 2015). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 4. zv. Kocen – Lužar. Franc Ksaver Lukman et al. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka, 1932.

MERŠE, Majda, 1996: Kopitarjev knjižnojezikovni vzor in Postilla 1578. *Kopitarjev zbornik*. (Obdobja 15.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 93–104.

– – 1998: Primerjava besedja Kreljeve in Juričičeve Postile. *Vatroslav Oblak*. (Obdobja 17.) Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 217–231.

– – 2013: *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*. Razprave o jezikovnem sistemu, besedju in prevodni problematiki. (Zbirka *Linguistica et philologica* 29.) Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

- OROŽEN, Martina, 1987: Kreljev jezikovni koncept. *XXIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 19–40.
- OBLAK, Vatroslav, 1894: Protestantske postile v slovenskem prevodu. *Letopis Matice Slovenske*. 202–219.
- RIGLER, Jakob, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. (Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za filološke in literarne vede – Dela 22, Inštitut za slovenski jezik – Dela 10.) Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- SA 1559 = SPANGENBERG, Johannes, 1559: *Aufßlegungen der Episteln vnd Euangelien auff alle Sontge vnd fürnembsten Fest durchs gantze Jar*. Nürnberg: Gedruckt durch Iohann vom Berg vnnd Vlrich Newber.
- SPANGENBERG, Johannes, 1543: *Postilla Deudsch/ für die jungen Christen/ Knaben vnd Me-gdlin im Fragestücke verfasset/ Vom Aduent bis auf Ostern*. Durch Joan. Spangenberg/ der Keiferlichen Stad Northaufen Prediger.
- VD 16 = *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jahrhunderts* 19, 1992. Stuttgart: Anton Hiersemann.

were set up in the church. Both were removed during the Thirty Years' War (in 1635) by Catholic adversaries, but in 1672 they were set up again. However, in the following centuries the memorial and epitaph were lost during renovations. The memorial was found and set up again in the church in 1947, whereas the wooden epitaph remained lost. Based on sources and a survey of the literature, the present article reconstructs the inscription on the lost epitaph. It also establishes that the epitaph was certainly still in the church until after 1855 and most probably disappeared during the 1867 renovation of the church.

UDC 811.163.6"15":929 Krelj S.

Majda Merše

Krelj's *Postilla slovenska* (1567) and its relationship to Spangenberg's original text

Krelj's *Postilla slovenska* (1567) is a translation of Spangenberg's postil. Already at the end of the 19th century V. Oblak established that Krelj did not keep closely to the original source, but expanded Spangenberg's text with number of additions, most of which are critical ones. This new, more extensive comparison of Krelj's translation with Spangenberg's text was made with the aim of discerning the characteristics of Krelj's translating technique and establishing the extent and types of the additions. It has ascertained that Krelj's additions are diverse, both with regard to their function and their content. In most cases, they were added to facilitate the understanding of the text. For this purpose he included explanatory notes and concrete facts, references to the Old and New Testaments, the evangelists and prophets, quotes from the Bible and from other sources, etc. With his often negatively or positively evaluating comments, Krelj dealt critically with specific ecclesiastic and secular matters, especially the teachings and actions of his religious opponents (the "papists").

Krelj's additions and alterations demonstrate his thorough understanding of biblical content and religious teaching (especially Protestant baselines), his acquaintance with (sinful) human nature and with the everyday life of people of different social strata.

Many explanatory or critical additions are formed as double or triple formulas (e.g. *Siegel* (SA 1559: XXXVIIa) → *Sigill alli pezhat* (KPo 1567: XLVIIIb)) which can be considered from different aspects: with regard to origin, acceptance, word class, the semantic relation between parts of a sentence, etc. In some places Krelj's translation differs from Spangenberg's text in either enhanced or reduced expressiveness, as indicated by the inconsistent use of diminutives, modifiers, phrasemes, interjections, etc. Points of departure from Spangenberg's text also include Krelj's own choice of different linguistic possibilities (e.g. a personal form instead of impersonal, passive instead of active voice and vice versa, with descriptive substitutes for substantive compounds, phrasemes, etc.), partly necessitated by differences in the language systems of German and Slovene. One of the most noticeable, stylistically effective departures from the underlying text is the inconsistent use of a postmodifier (e.g. *durch fein wort* (SA 1559: LXXIXa) → *škusi befedo fvoio* (KPo 1567: CXa)).